

RASPRAVE I ČLANCI

ZA EFIKASNJI METOD IZUČAVANJA TERMINOLOGIJE — I LEKSIKE U CJELINI

LJILJANA STANČIĆ
Institut za jezik, Sarajevo

UDK 808.61/.62—3

Izvorni naučni rad

Primljen: 12. aprila 1985.

Prihvaćen: 10. septembra 1985.

U nas su temelji sistematskom osvjetljavanju problema terminologije /najčešće problema vezanih za njen funkcionalni plan, za efikasno funkcioniranje sistema znakova/ postavljeni tek od skora. Riječ je o nekolicini značajnih rasprava (Dalibora Brozovića, Mitra Pešikana i Milivoja Minovića)¹ koje zagovaraju potrebu savremenijeg pristupa toj oblasti, odnosno ukazuju na nužnost obrade terminološkog sloja leksike strukturalističkim metodama, ili, pak, impliciraju neophodnost sociolingvističkog (u osnovi — normativističkog) pristupa koji je danas u svijetu predominantan. Međutim, i pored ovih rasprava /značajnih i po svojoj aktualnosti/ u serbokroatističkim okvirima ostala su veoma rijetka istraživanja stanovitih sistema terminoloških znakova koja su uključila te relevantne aspekte njihovog izučavanja ili, bar, neke od njih, posebno — sociolingvistički prilaz problemima hrvatskosrpskih terminosistema. Naravno, prije ostalih — lingvističkog, jer na lingvistima je da iznađu adekvatne obrasce i ponude ih i drugim znanstvenim disciplinama u naporima na standardizaciji terminosistemâ, u trenutku kad opća nestandardnost traži da joj se identificiraju uzroci i definiraju načini kojima će se prevladati.

¹ Vidi sljedeće radove: Dalibor Brozović, *O normiranju terminologije u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Jezik, god. VI, br. 5, (1957/1958), str. 143—153; Dalibor Brozović, *O stanju srpskohrvatske lingvističke terminologije*, Славянска лингвистична терминологија, Сборник статии I, Софија; Mitar Pešikan, *O načelima obrade i razvijanja stručne terminologije*, Naš jezik, knj. XV, n. s., sv. 3—4, (1966) str. 180—194; Milivoje Minović, *Termin kao jezički znak (semiotička projekcija terminološke problematike)*, Radovi I, Institut za jezik i književnost, Odjeljenje za jezik, Sarajevo, 1974, str. 205—218; Milivoje Minović, *O specifičnostima srpskohrvatskih naučnih i tehničkih termina*, Radovi II, Institut za jezik i književnost, Odjeljenje za jezik, Sarajevo, 1975, str. 9—69; Dalibor Brozović, *O jeziku u zakonima i o zakonima jezika*, Jezik, god. XXVI, br. 1, (1978); str. 13—23.

Da su drugačiji pristupi — semaziološke analize jedinica i referencijalnih vrijednosti koje signiraju, ustanovljavanjem njihove semantičke strukture, što uključuje (logičku, intelektualnu) interpretaciju suodnosa referenta i oznake, te, naravno, relevantne odlike realizacije i tzv. postavne (izbora terminoloških etiketa) — potpuno isključeni iz domena interesovanja serbokroata, neosporno je znana činjenica.

No, uz te fakte, valja istaknuti da i rijetki radovi iz ove domene ne pružaju pouzdan oslonac i putokaz budućim istraživanjima i budućim istraživačima. Importirani teorijski postulati prihvaćaju se u nas apologetski, usvajaju se, naime, bez kritičke procjene, bez osmišljenijeg vrednovanja modela namijenjenih nekoj manje specifičnoj ili nespecifičnoj sociokulturnoj sredini, čak i bez pokušaja njihovog, bar djelomičnog, prilagođavanja stvarnosti našeg društvenog, kulturnog, političnog, a u krajnjoj instanci — povijesnog konteksta (tradicije). Aplicirani u ovom sociopolitičkom miljeu oni, zapravo, još više zamagljuju suštinu problema, te i onako složene zadatke na standardizaciji terminologije čine i kompleksnijim. U vezi s rečenim veoma su indikativna, na žalost, danas i ispoljenija, zalaganja za unifikaciju terminologije² (ili za »ujednačavanje« terminologije, kako se to u nas često posve sinonimno nominira, mada je riječ o dva dijametralno suprotna metoda standardizacije tog sloja leksike i mada je u ovakvim zahvatima *ujednačavanje* pojmovnog sistema jedini adekvatan obrazac koji omogućava i razložnu selekciju znakova).

A kada se unifikacija preferira kao najadekvatniji vid uređenja terminosistemâ, egzaktnih i humanističkih disciplina podjednako, onda se ovakvim pristupom prenebregavaju odlike određene znanosti, osobine njenog metajezika i okruženja u kojem se ostvaruje (da pri tom apstrahiramo neuvažavanje karaktera našeg sociopolitičkog konteksta kojem niukoliko nije primjeren zahvat tog tipa).

Ovakvi koncepti žive i nasuprot činjenici da je u obimnoj inozemnoj literaturi, u širokom spektru aksioma moguće identificirati (bar i u obrisima) i one što razložno diferenciraju prirode kontekstâ (društvenog, sociolingvističkog, prije ostalih, te neposrednog — naučne discipline) i uvažavaju specifičnosti razvoja pojedinih znanosti.

Posebnosti lingvistike, njenog metajezika i njene terminologije isticali su i ističu mnogi autori. Jedinствeno je mišljenje da lingvistika sadrži i odlike humanističkih i egzaktnih disciplina; ona je, što se često naglašava, »najhumanija među egzaktnim naukama, a najegzaktnija među humanističkim naukama.«³

² Up. npr. Mevlida Karadža-Garić, *Višestrukosti u nastavno-naučnoj terminologiji i njihova upotreba u školama SRBiH*, Školski rječnik terminoloških višestrukosti, Priručnici I, Institut za jezik i književnost, Odjeljenje za jezik, Sarajevo, 1979, str. XI i dr.

³ Citirano prema — Aleksandar Đukić, »Aleksandar Perić: Savremena nauka o jeziku — Generativna sintaksa i semantika«, Književni jezik, (1984), 13/I, str. 49.

Stoga je i Joseph Vendryès, znameniti francuski jezikoslovac, dvadesetih godina ovog stoljeća decidno eksplicirao sljedeće: »Lingvisti ne smiju davati svojem rječniku onu strogost kakva se nalazi u rječniku fizičkih ili kemijskih znanosti; lingvistički termini su elastični i sadrže stanoviti postotak približnosti.«⁴

Općepoznato je da je i razvoj lingvistike dosegao neslućene razmjere. Terminološki sistem amplificiran je mnoštvom etiketa, zapravo neizbrojlivim inventarom jedinica, koji je, naprosto, nemoguće popisati, nepojmljivo i pokušati opisati, pa je i sama pomisao na unifikaciju u današnjem trenutku apsurdna. U svijetu je sve manje (gotovo da ih više nema) enciklopedijskih i opisnih rječnika lingvističke terminologije, a i svih drugih rječnika koji teže iscrpnijem popisu jedinica lingvističke terminosisteme u sinkronom presjeku. Nasuprot tomu, broj specijaliziranih rječnika, tj. popisa terminoloških inventara značajnih lingvističkih škola, teorija, autora — uvećava se danas sve više i leksikografska djelatnost u ovom smislu postaje sve aktualnija.

U takvoj situaciji svi pokušaji unifikacije mogu se graničiti ne samo s besplodnošću sizifovskog posla nego znače i nešto dublje — taj metod, u suštini, osiromašuje izrečenu misao, briše razlike u poimanju lingvističkih i općedruštvenih entiteta, potire *raison d'être* lingvistike i bliskih joj disciplina.

Naravno, možda nije suvišno istaknuti i činjenicu da se nacionalne terminologije u svijetu i dalje autonomno razvijaju. Stoga, unifikacija terminologije putem internacionalizacije, koja se uglavnom zagovara kao način prevladavanja nestandardnosti, još uvijek više znači otvorenu mogućnost nego stvarni, realni model što će biti i prihvaćen. A mnogi autori (Rikard Simeon, u nas) s pravom su isticali da se pri raspravljanju o ovoj mogućnosti »polazi i od pogrešne pretpostavke da u svakog naroda, u svakom jeziku, postoje dva ravnopravna, u sebi dovršena i cjelovita terminološka sistema, u kojima su suodnosi istoznačni — i da ih je prosto međusobno moguće zamijeniti.«⁵

Riječ je, naime, o simplificiranim gledanjima koja opovrgava i korigina konkretna realizacija terminologija, posebno u serbrokroatičkim, pa i slavenskim okvirima uopće. Ona ukazuje na notornu istinu da se ova dva inventara nužno upotpunjuju, jer svi »domaći« i svi internacionalni termini ne posjeduju uzajamno adekvatne semantičke, semantičke i funkcionalne ekvivalente.

Sve iznesene činjenice dokazuju kako je jedino pouzdano stajalište alko se fenomen terminologije (uključujući i načine njene standardizacije) posmatra uvažavanjem svih pertinentnih njenih odlika, te svih specifikuma njene realizacije. Naime, terminologiju više nije moguće poimati kao dati inventar terminoloških etiketa, odnosno kao segment leksika kome je sistemnost po prirodi svojstvena pa se i obrada tog

⁴ Joseph Vendryès, *Revue celtique*, Paris, 1928, str. 374.

⁵ Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, izd. MH, Zagreb, 1969, str. XIX.

mikrosistema gotovo isključivo zasniva na popisu i opisu njegovih jedinica.

U stvari, kada je riječ o sistemnosti leksika (i terminologije), neophodno je uvažiti i distingvirati dvije realije: imanentnu sistemnost što se zasniva na stanovitim strukturno-semantičkim odnosima i suodnosima među elementima i u terminološkom sistemu korespondira s karakterom fenomena kojem pripada (tj. priroda nauke — prije svega sistematičnost — determinira odlike svojih instrumenata, terminoloških znakova, kojima signira vlastiti pojmovni sistem i definira objekte svog istraživanja), te, kao drugu realiju — nadgradnju takve sistemnosti, sistematsku izgrađenost što je rezultat planskog usmjeravanja. Tu dogradnju inicira i sam razvoj nauke, jer efikasnost znanstvene komunikacije ovisi o efikasnosti funkcioniranja operativnih jedinica metajezika.

A da li određeni inventar terminoloških znakova posjeduje sistemnost u smislu izgrađene dovršnosti, kompaktne cjelovitosti, moguće je ustanoviti tek otkrivanjem odnosa i suodnosa među njegovim elementima. Ustanovljavanjem sistemnosti na pojmovnom, semiotičkom, semantičkom i funkcionalnom planu ili, pak, utvrđivanjem njenog odsustva — otvaraju se mogućnosti za uspostavljanje modela dalje dogradnje terminosisteme ili načini iznalaženja obrazaca za njenu standardizaciju.

Svakako stoji konstatacija da se u nas bavljenje terminologijom svodilo do sada, uglavnom, na leksikografski rad, na popise i opise pojedinih naučnih terminologija (rječnici) ili, pak, na selekcije znakova u normativističkim akcijama što su, kao po pravilu, stantovale bez serioznije lingvističke i stručne elaboracije (npr. međuratna unifikacija nastavno-naučnih terminologija, čiji su rezultat pet nevelikih rječnika: *Gramatička terminologija /1932/*; *Zoološka terminologija /1932/*; *Književna terminologija /1933/*; *Botanička terminologija /1934/* i *Higijenska terminologija /1934/* — te, naravno, pokušaj ujednačavanja ortografske terminologije, što je iniciran novosadskim dogovorom).⁶

Neophodno je podvući da ove probleme serbokroatistike moramo postaviti u širi kontekst jer se u krajnjoj instanci tiču statusa, zapravo stanja leksikologije kao lingvističke discipline u nas. Okolnost da je leksikologija u Jugoslaviji (i unatoč tome što, bar u leksikografskom smislu, imamo dugu i bogatu tradiciju) ostala, gotovo, na margini interesovanja serbokroatista (a ovu konstataciju valja shvatiti i kao afirmaciju vrijednosti radova rijetkih a značajnih poslenika u toj oblasti) a da se fonologijom i morfologijom, na primjer, zanima veliki broj istraživača, neki autori obrazlažu prirodom same materije, tj. razlog vide u činjenici (parafraziram) da su fonološki i morfološki sistemi zatvoreni, s poznatim, izbrojljivim inventarom, s vidljivom distribucijom u

⁶ V. više o tome: Ljiljana Stančić, *Pokušaji ujednačavanja hrvatskosrpske gramatičke terminologije u XX stoljeću*, Radovi IX, Institut za jezik i književnost, Odjeljenje za jezik, Sarajevo, 1982. (štampano 1984), str. 129—255

odnosima, a da je leksički sistem (u globalu, podrazumijevajući, naravno, i terminologiju otvoren, s neizmjerljivim brojem kombinacija, s čestim promjenama, složenim i mnogoaspektnim odnosima među elementima — pa ga je teže opisati.⁷

U vezi s ovakvim gledanjem nije nevažan fakat da neki lingvisti⁸ osporavaju čak i postojanje sistemnosti u leksiku. No, ovo stajalište opovrgava, razumije se, i fizionomija terminološkog sloja leksike u kojem je imanentna sistemnost jasnije ispoljena.

Sušтина problema je u tomu da se sistemnost leksičkog segmenta jezika ostvaruje u specifičnijim relacijama, osebnijim odnosima u distribuciji i oprekama elemenata, pa se i identificira samo njoj primjenom metodologijom. Međutim, naučni postupak što se fundira na utvrđivanju tih posebnih semantičko-strukturalnih odnosa u nas je nedovoljno primjenjivan u leksikološkim istraživanjima, iako je osnov od kojeg je neophodno startovati i u normativističkim zahvatima. Danas je nedvojbeno jasno da adekvatna deskripcija ovog mikrosistema jezika podrazumijeva da praktična leksikološka istraživanja (i istraživanja terminologije) moraju primjenjivati postupak kojim će se moći sagledati strukturalni elementi u svojoj potpunosti, te ocijeniti da je i u leksiku svaka jedinica određena svojim mjestom u sklopu cjeline (leksičkog sistema). A taj postupak znači otkrivanje *paradigmatskih odnosa* među jedinicama (npr. u terminologiji — iznalaženje opozicija njihovih strukturalno-semantičkih vrijednosti u semantičkim poljima i mikropoljima)⁹ i *sintagmatskih odnosa* (naročito u složenim smislenim relacijama vida i roda u višestrukim terminima što su obilježeni posebnim načinom sintaksno-logičkog spajanja). Metod o kojem je riječ, zapravo, implicira utvrđivanje relacija u kojima se jedinice nominativnog sistema jezika suprotstavljaju (u terminologiji, posebno) po svom značenju, po terminološkoj valentnosti, po funkcionalnoj podobnosti, te po izboru i realizaciji etiketa. On će u obradi i interpretaciji terminološke građe, u nizaњу jedinica po smisleno-logičkim odnosima, konfrontacijom etiketa dubletnih i multifornih što u nestandardiziranim terminosistemima signiraju jedan referent, opozicijama nadređenih termina i njihovih podjedinica — zorno odslikavati ne samo stanovite relacije u sistemu znakova, odnose u distribuciji i realizaciji, nego ukazivati i na načine sistemne dogradnje terminologije.

Jedna je činjenica, stoga, neosporna: tek adekvatnom primjenom ovog postupka, proučavanje terminologije (i leksike u cjelini) moći će i u serbokroatistici dosegnuti nivo istraživanja ostalih segmenata jezika, te, prirodno, polučiti i efikasnije rezultate.

⁷ Branka Tafra, *Sinonimija*, Leksikografija i leksikologija, Zbornik referata, Beograd — Novi Sad, 1982, str. 297.

⁸ Ур.: С. И. Ожегов, *Лексикологија, лексикографија, Култура речи*, Москва, 1974.

⁹ O referencijalnoj vrijednosti termina *mikropolje* v. više u radu: Barbara Falińska, *Uloga geografskog faktora u definisanju značenja*, Leksikografija i leksikologija, Zbornik referata, Beograd — Novi Sad, 1982, str. 314.

FOR A NEW APPROACH TO THE STUDY OF TERMINOLOGY

Summary

The aim of this paper is to point the need for the introduction of new and more modern methods for the investigations in contemporary Serbo-Croat terminology and lexicology. Much emphasis is placed especially on the need for a new approach to terminology which would enable Yugoslav linguist to keep pace with the most modern trends in linguistic science as a whole.